

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ЗАРОБІТНУ ПЛАТУ

Анотація. Заробітна плата кожного працівника здійснює величезний вплив на його повсякденне життя. Встановлення гідного рівня заробітної плати та досягнення високого рівня життя населення України є першочерговим завданням держави. Тому для вивчення питання заробітної плати важливо керуватись не лише сучасними дослідженнями та визначеннями, а й опиратись на думки визнаних економістів світового рівня минулих століть. У даній статті розглянуто основні теорії, що були висунуті відомими економістами стосовно заробітної плати. Всі теорії подано в історичній хронології із зазначенням найвідоміших їх прихильників або основоположників. Наведений розподіл теорій на дедуктивні та індуктивні згідно з визначенням Р. Барра. Окремо описані теорії капіталістичного та соціалістичного політичного устрою.

Ключові слова: теорія граничної продуктивності, теорія політичної економії соціалізму, теорія природної ціни праці, теорія соціальної сили, теорія фонду загальних суспільних коштів на оплату праці, трудова (вартісна) теорія вартості товарів і послуг.

Romanets Tatyana

Khmelnyskiy National University

HISTORICAL EVOLUTION OF REVIEWS ON SALARY

Summary. Salary is both an economic and a social category. Its size depends on the standard of living of the population and its prosperity. However, today Ukraine is still on the way to establishing a decent salary level, which can ensure the intensification of production and stimulate workers to increase labor productivity. Interests in the interpretation of the concept of salary originate in the middle of the seventeenth century. At that time, it meant paying for the work done directly. Subsequently, this concept was expanded and supplemented. In our time, it includes various bonuses and social guarantees. All theories of salary should be divided into deductive and inductive. To deductive include: the theory of natural labor prices, the theory of the fund of general social funds for labor, the theory of marginal productivity. To the inductive include the theory of social power and socialist views on salary. Determination of salary as labor prices was put forward by V. Petty, who belonged to supporters of the theory of natural labor prices. According to this theory, salary should reach such a level that only a minimum living standard for the worker and his family would be provided. Similar opinions were followed: D. Ricardo, P. Buagilber, and T. Malthus, and F. Quesnay, and A. Turgot, F. Lassalle. According to the theory of the fund of general public funds for salary, the salary level of each worker depends on the number of workers in the market, since the public salary bill is a constant value. Proponents of this theory were J. Stuart Mill, A. Smith. In the theory of marginal productivity, it turns out that each subsequent employer will bring fewer additional products than the previous one. The postulates of this theory were followed by JB Clark, K. Marx, A. Marshall, P. Samuelson. The concept of the theory of social power consisted in the distribution of profits of society between its different layers according to the number of these strata. The most prominent representatives of this theory are J. Schumpeter, T. Veblen and M. Tugan-Baranovsky. Salary under socialism was considered to be the distribution of income according to the labor contribution of an employee, whose work was carried out in a production that was based on a common property. To date, theoretical knowledge of salary needs to be expanded and improved, since the meaning of this concept has changed. The latest approach to studying the issue of pay will help to achieve a high level of economic development and improve the welfare of the population.

Keywords: labor (cost) theory of the value of goods and services, the theory of marginal productivity, the theory of natural labor prices, the theory of political economy of socialism, the theory of social force, the theory of the fund of general public funds for labor.

Постановка проблеми. Заробітна плата – це надскладна економічна категорія, що має тісний зв'язок з соціальними явищами. Її рівень може спричинити як зростання економіки, так і її занепад. Заробітна плата однаково важлива для обох сторін економічних відносин: робітників та роботодавців.

На сьогодні, стан економіки в Україні не дозволяє використовувати заробітну плату як регулятор продуктивності праці, оскільки її рівень в більшості випадків не є достатнім для стимуляції повної віддачі працівника роботі та мотивації до інтенсифікації праці.

Розгляд сучасних систем та форм оплати праці не може бути повноцінним без врахування історичного досвіду та поглядів представників різноманітних економічних шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окрім творців та прибічників різноманітних теорій заробітної плати, таких як В. Петті, П. Буагільбер, Ф. Кене, Т. Мальтус, А. Тюрго, Д. Рікардо, Дж. Стюарт Мілль, А. Сміт, Дж.Б. Кларк, К. Маркс, А. Маршалл, П. Самуельсон, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, Т. Веблен вивченням питань історичного розвитку поняття заробітної плати займаються і сучасні вчені. До їх числа варто віднести Р. Барра, О.В. Дубовську, В.М. Ковальчука, М.В. Лазаревича, Г.А. Оганяна, В.О. Паламарчука, А.П. Румянцева, М.І. Сарая, О.М. Сергієнка.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення та систематизація поглядів провідних світових вчених-економістів, що є представниками різних економічних шкіл в історичній ретроспективі на поняття заробітної плати.

Виклад основного матеріалу. Заробітна плата як економічна категорія почала цікавити економістів ще в середині XVII століття. Проте в той час саме поняття заробітної плати відрізнялось від сучасного, оскільки оплата праці була щоденною або здійснювалась за конкретний виконаний обсяг робіт та не включала цілий ряд елементів, що сьогодні закріплені на законодавчому рівні [1, с. 112]. Вплив науково-технічної революції у XIX–XX столітті призвів до стрімкого розвитку промисловості та зростання потреби у працівниках, зародження великої кількості нових професій. Саме тоді набирає популярності фіксована щомісячна ставка як вимірник оплати праці [1, с. 112]. На теперішньому етапі розвитку економічної думки до категорії щомісячної (щотижневої) ставки додаються ще преміальні, заохочувальні та компенсаційні виплати. Таким чином, сьогодні заробітна плата включає не лише безпосередню оплату за виконану роботу, а й винагороду за ініціативність, оплату часу відпустки та інші соціальні гарантії, встановлені державою.

Розглядаючи історичний розвиток теорій заробітної плати, слід виділити найбільш вагомі. Їх перелік та найяскравіші прихильники наведені в таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, теорії заробітної плати можна віднести до дедуктивних або індуктивних. Згідно з думкою Р. Барра, до дедуктивних теорій належать ті, стосовно яких виконуються загальні положення теорії вартості і цін, а до індуктивних – ті, що виникли із узагальнення практичного досвіду основоположників [2, с. 117]. Таким чином, ознаки дедуктивної теорії мають теорія природної ціни праці та теорія фонду загальних суспільних коштів на оплату праці. Більш пізні ж теорії заробітної плати належать до індуктивних.

Визначення заробітної плати як ціни праці вперше сформулював В. Петті. Його погляди щодо цього питання повністю відповідали положенням трудової (витратної) теорії вартості товарів і послуг [3, с. 223]. На думку цього економіста, заробітна плата робітника повинна забезпечувати лише мінімальний рівень існування робітника та його родини, оскільки «якщо дозволяти отримувати вдвічі більше, то він працюватиме вдвічі менше, ніж міг би працювати, а це для суспільства є втратою тієї самої кількості праці» [4, с. 322]. Згодом ця теорія отримала назву теорії природної ціни праці. На підтримку даної теорії висловлювались і інші тогочасні економісти. Наприклад, Д. Рікардо вказував, що зростання заробітної плати призведе до збільшення чисельності робітників в майбутньому за рахунок їх природного відтворення, що в свою чергу, стане причиною зменшення заробітної плати, а, отже, до

встановлення її природного рівня [5, с. 214]. Аналогічних поглядів дотримувались і П. Буагільбер, і Т. Мальтус, і Ф. Кене, і А. Тюрго [3, с. 223]. Пізніше Ф. Лассаль використав положення даної теорії для формулювання постулатів залізної теорії заробітної плати [1, с. 112]. Однак, в наш час рівень оплати праці та народжуваність в розвинутих країнах свідчать про недосконалість теорії природної ціни праці, оскільки, спостерігається ефект протилежний тому, якого очікував Д. Рікардо.

На наступному етапі розвитку економічної думки виникає теорія фонду загальних суспільних коштів на оплату праці. Її підтримував Дж. Стюарт Мілль, вказуючи на вплив загальних законів попиту та пропозиції і на ринок праці [1, с. 215]. Згідно з концепцією даної теорії, існує певна обмежена частка капіталу, що не використовується капіталістами для купівлі сировини. Саме вона становить загальний суспільний фонд коштів на оплату праці і є фіксованою. Тому рівень заробітної плати кожного окремого робітника залежить від кількості робітників на ринку [1, с. 215]. Також вчений висловлювався проти втручання держави в регулювання оплати праці, оскільки це призведе до збільшення безробіття через зростання народжуваності в сім'ях робітників [5, с. 215]. В той же час А. Сміт погоджувався з думкою Дж.С. Мілля, проте вважав, що високий рівень заробітної плати надає власнику капіталу можливість «знайти працівників більш діяльних, старанних і тямущих, ніж за низької заробітної плати» [3, с. 223]. Але, очевидно, що для збільшення фонду коштів на оплату праці можна скористатись кредитними ресурсами. Це, в свою чергу підвищить купівельну спроможність населення та вимагатиме від виробників нарощування обсягів продукції. При цьому загальне співвідношення витрат на сировину та заробітну плату практично не зміниться. Як наслідок цього, виробник отримуватиме більшу виручку та прибуток.

Поява теорії граничної продуктивності внесла корективи і в теоретичні погляди на заробітну плату. Дж.Б. Кларк доводив, що збільшення кількості працівників при сталій величині загального капіталу стане причиною зниження продуктивності праці. Кожен наступний прийнятий на роботу працівник приносить менше додаткового продукту, а з часом настане момент, коли це значення досягне нуля [5, с. 114]. К. Маркс також схилився до постулатів теорії граничної продуктивності. Але вважав, що заробітна плата – це вартість проданої робочої сили, а не самої праці [3, с. 124]. Тому, на думку вченого, зростання реальної заробітної плати неможливо співставити із змінами продуктивності праці, адже існує «неоплачена праця». Втім,

Таблиця 1

Теорії заробітної плати

Тип теорії	Назва теорії заробітної плати	Найбільш відомі представники
Дедуктивна	Трудова (вартісна) теорія вартості товарів і послуг або Теорія природної ціни праці	В. Петті, П. Буагільбер, Ф. Кене, Т. Мальтус, А. Тюрго, Д. Рікардо
	Теорія фонду загальних суспільних коштів на оплату праці	Дж. Стюарт Мілль, А. Сміт
	Теорія граничної продуктивності	Дж.Б. Кларк, К. Маркс, А. Маршалл, П. Самуельсон
Індуктивна	Теорія соціальної сили	М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, Т. Веблен
	Теорія політичної економії соціалізму	

Джерело: розроблено автором за даними [1]

погляди марксистів були близькими і до теорії природної ціни праці, оскільки вважалося, що рівень заробітної плати повинен відповідати необхідним витратам робітника на засоби існування для себе та своєї сім'ї [5, с. 213]. Ще одним представником теорії граничної продуктивності щодо питань заробітної плати прийнято вважати А. Маршалла. На його думку праця і заробітна плата розглядається робітником як витрати та доходи відповідно. Причому, праця виснажує робітника та приносить негативні емоції, а заробітна плата призначена компенсувати це [1, с. 112]. А.П. Самуельсон вбачав у праці надання послуг робітником, а у заробітній платі – ціну за виконання цих послуг [1, с. 113].

Згодом виникає теорія соціальної сили. Її концепція полягала у розподілі прибутків суспільства між різними його прошарками згідно з чисельністю цих прошарків [3, с. 224]. Ключова роль надавалася профспілкам. Найяскравішими представниками цієї теорії є Й. Шумпетер, Т. Веблен та М. Туган-Барановський. Останній виокремив два фактори, що впливають на заробітну плату: зростання продуктивної сили праці та соціальну силу робочого класу [1, с. 112].

В епоху Радянського Союзу, на його території створюється абсолютно новий підхід до розгляду поняття заробітної плати. Тогочасні економісти стверджували, що природа заробітної плати при соціалізмі не має нічого спільного поняттям заробітної плати, що розглядалось капіталістичними вченими. На доказ цього наводились наступні аргументи: заробітна плата являється розподілом кожному за його працею та праця при соціалізмі здійснюється на суспільному виробництві, що засноване на загальнонародній власності [1, с. 113].

Висновки і пропозиції. Заробітна плата є одночасно економічною і соціальною категорією. Від її розміру залежить рівень життя населення та його процвітання. Проте, сьогодні Україна ще знаходиться на шляху до встановлення гідного рівня заробітної плати, що зможе забезпечити інтенсифікацію виробництва та стимулювати працівників до підвищення продуктивності праці.

Зацікавленість у трактуванні поняття заробітної плати бере початок в середині XVII століття.

В той час воно означало оплату за безпосередньо виконану роботу. Згодом це поняття розширювалось і доповнювалось. В наш час в нього включені й різні преміальні виплати та соціальні гарантії.

Всі теорії заробітної плати варто розділити на дедуктивні та індуктивні. До дедуктивних відносяться: теорія природної ціни праці, теорія фонду загальних суспільних коштів на оплату праці, теорія граничної продуктивності. До індуктивних включаються теорія соціальної сили та соціалістичні погляди на заробітну плату.

Визначення заробітної плати як ціни праці було висунуте В. Петті, який відносився до прихильників теорії природної ціни праці. Згідно цієї теорії заробітна плата мала сягати такого розміру, щоб забезпечити лише мінімальний рівень існування для робітника та його сім'ї. Аналогічних думок дотримувались: Д. Рікардо, П. Буагільбер, і Т. Мальтус, і Ф. Кене, і А. Тюрго, Ф. Лассаль.

Згідно теорії фонду загальних суспільних коштів на оплату праці, рівень заробітної плати кожного робітника залежить від кількості робітників на ринку, оскільки суспільний фонд оплати праці являється сталою величиною. Прихильниками цієї теорії були Дж. Стюарт Мілль, А. Сміт.

В теорії граничної продуктивності доводиться, що кожен наступний прийнятий на роботу працівник принесе менше додаткового продукту, ніж попередній. Постулатів цієї теорії дотримувались Дж.Б. Кларк, К. Маркс, А. Маршалл, П. Самуельсон.

Концепція теорії соціальної сили полягала у розподілі прибутків суспільства між різними його прошарками згідно з чисельністю цих прошарків. Найяскравішими представниками цієї теорії є Й. Шумпетер, Т. Веблен та М. Туган-Барановський.

Заробітна плата при соціалізмі вважалась розподілом доходу згідно трудового внеску працівника, робота якого здійснювалась на виробництві, що було засноване на загальнонародній власності.

На сьогоднішній день теоретичні знання про заробітну плату потребують розширення та вдосконалення, оскільки значення самого цього поняття зазнало змін. Новітній підхід до вивчення питання оплати праці дозволить сягнути високого рівня розвитку економіки та покращити добробут населення.

Список літератури:

1. Дубовська О.В. Теоретичні засади заробітної плати як соціально-економічної категорії та її специфіка у галузі освіти. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/110.pdf> (дата звернення: 18.02.2019).
2. Барр Р. Политическая экономия. В 2-х т. Т. 2. Москва : Международные отношения, 1994. 562 с.
3. Оганян Г.А., Паламарчук В.О., Румянцев А.П. Політична економія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 520 с.
4. Ковальчук В.М., Лазаревич М.В., Сарай М.І. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 647 с.
5. Сергієнко О.М. Заробітна плата: еволюція поглядів та система формування // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / Держ. Н.-д. ін-т інформатизації та моделювання екон. Київ : НДЕІ, 2011. № 4(119). С. 212–218.

References:

1. Dubovska O.V. Teoretychni zasady zarobitnoi platy yak sotsialno-ekonomichnoi katehorii ta yii spetsyfika u haluzi osvity [Theoretical foundations of wages as a socio-economic category and its specifics in the field of education]. Available at: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/110.pdf> (accessed 18 February 2019).
2. Barr R. (1994). Politicheskaya ekonomiya [Economics]. V 2-h t. T. 2. Moscow : Mezhdunarodnyie otnosheniya. (in Russian)
3. Ohanian H.A., Palamarchuk V.O., Rumiantsev A.P. (2003). Politychna ekonomiiia : navch. posib. [Economics]. Kyiv : MAUP. (in Ukrainian)
4. Kovalchuk V.M., Lazarevych M.V., Sarai M.I. (2008). Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky : navch. posib. [History of economics and economic thought]. Kyiv : Znannia. (in Ukrainian)
5. Serhiienko O.M. (2011). Zarobitna plata: evoliutsiia pohliadiv ta systema formuvannia [Wages: the evolution of views and the system of formation]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. pr. Derzh. N.-d. in-t informatyzatsii ta modeliuвання ekon., vol. № 4(119), pp. 212–218.